

MESNEVİ'DEKİ 'BEDEVİ İLE KARISI' HİKÂYESİNE GÖRE AKIL- NEFİS İLİŞKİSİ

Kadir ÖZKÖSE*

ÖZET

Bedevi ile karısı hikâyesinde Mevlânâ, insan benliğinin değişim ve gelişim seyrini anlatmaktadır. Kadın ile sembolize edilen nefsin doyumsuzluğundan, tatminsizliğinden, memnun edilemeyişinden, sürekli şikâyetinden bahsedilmektedir. Bedevi ile sembolize edilen akıl ise kararlı, tutarlı, duyarlı ve isabetli yaklaşımları ile bilinmektedir. Kocasına sürekli fakirlikten şikâyet eden kadın, kocasının ilkeli tavrını gördükten sonra pes eder, kocasına layık olmaya çalışır, kocasının emrine amade olur. Kadının teslimiyeti ile nefsin akla ram oluşundan bahsedilir. Akılla yoldaş olan nefsin daha ileri noktada uzlaştığından, kesafeti terk edip letafete büründüğü üzerinde durulur. Bu hikâye mahviyet eğitimi, fakr duygusunu, Allah karşısında kulun hiçlik duygusuna sahip olmasını öngörmektedir. Nefsin kötülüğü emredici konumundan safiyete erme sürecini izah etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mevlana, Mesnevi, Bedevi ile karısının hikayesi, akıl, nefis.

NAFS' DEVELOPMENT UNDER THE CONTROL OF REASON ACCORDING TO BEDOUIN AND HIS WIFE'S STORY IN MASNAVI

ABSTRACT

In the story of Bedouin and his wife, Rumi depicts the changes and developments of human ego. In this story, wife symbolizes the human ego that always demonstrates greedy, dissatisfactory and complaining behavior. On the contrary, Bedouin symbolizes

---

* Prof. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.
kozkoese@cumhuriyet.edu.tr

the reason which indicates stability coherency, sensitivity and accuracy. According to story wife always complains about poverty until comprehending the husband's contented approaching towards poverty. Then wife gives up complaining and becomes a loyal spouse for her husband. In fact here in this story submission of wife to her husband is symbolizing the submission of ego/nafs to reason. According to story Nafs/ego leaves the density and embraces the amenity. Finally, it can be said that this story focuses on different stages of Nafs which changes from impurity to purity and teaches us the importance of having the sense of annihilation in Allah.

Key Words: Mawlana, Masnavi, the story of Bedouin and his wife, ego/nafs, the reason.

GİRİŞ

Hikâyeler her zaman bütün insanlığın ilgisini çekmiştir. Birçok insan; roman, kısa hikâye, oyun, senaryo, biyografi ve benzerlerinden hoşlanır. Şiirden olduğu kadar nesirden de zevk alır. Hikâye yazarları, aslında, insan karakterinin kâşifleridir ve herkes, özellikle halk, onların çalışmalarından oldukça etkilenir. Yine, en zor noktaları kapsayan herhangi bir fikir, hikâyeler vasıtasıyla daha güzel anlaşılır. Bunlar, okuyucuların kavramasını ve olgulardan kolaylıkla kendi kendilerine sonuç çıkarmalarını mümkün kılar.

Mutasavvıflar da bu gerçekten hareketle kitaplarında, fikirlerini açıklamak için, hikâyeleri kullanmışlardır. *Mesnevî* ise çarpıcı hikâyelerin toplandığı ilginç bir koleksiyondur. Mevlânâ, hikâyeleri, okuyucuları eğlendirmek için yazmaz; aksine onun hikâyeleri, kendisiyle tasavvufi fikirlerini açıkladığı bir öğedir. Hikâyeler, fikirlerini basitleştirmeye; en ince manaları, determinizm ve hür irade gibi karmaşık konuları anlaşılabilir kılmaya onu muktedir kılar.

Mesnevî'nin hikâyeleri, Mevlânâ'nın insan tabiatı hakkındaki derin bilgisini ve onun psikolojik kavrayışını ortaya koyar. O, hikâyelerinde çeşitli yollarla insanın zayıf yönleri kadar, fazilet ve erdemini de ustalıklı meydana çıkarır. Mevlânâ, aslında bir hikâye yazarı değildir, fakat sadece düşüncelerini tasvir ve teyit etmek için anekdotları kullanır. Onun tekniği dikkate değerdir. Kısa ve anlamlı açıklamalar, Mevlânâ hikâyeci-

liğinin önemli bir özelliğidir. *Mesnevî*'nin diğer ilginç bir yönü de ondaki mizahî hikâyelerdir. *Mesnevî*, genellikle, öğretici üslûbunu benimseyen bir çalışma olmasına rağmen, o, dikkatimizi ciddi noktalara çeken manzumeler vasıtasıyla bazı nükteler içerir.

Mesnevî'nin ilk cildindeki 2252-2957. beyitler arasında yer alan ve makalemizde konu edindiğimiz bu hikâyeye ise karısıyla fakirlik üzerine konuşan ve maceralarından bahsedilen bedevinin hikâyesidir. Bedevî ve Arabî tabiri, çölde yaşayanlar için kullanılır. Arabîden maksat, Akıl- Küll'den zuhur eden kâmil insanın aklıdır. Hikâyede geçen bedevinin karısı da nefsi simgelemektedir. Maddi lezzetlerden mahrum kalan nefis, akla şikâyette bulunmakta ve akla eziyet etmektedir. Akıl ise sabrın faydalarından ve kanaatin yüceliklerinden bahsetmektedir. İşin sonunda nefsi ikna eden akıl, nefsin hâlini düzeltir ve derecesinin yükselmesini sağlar. Hikâyede nefisle akıl arasındaki ilişki dört aşamada ele alınmaktadır. İlk etapta nefsin fakirlikten şikâyetine yer verilmektedir. Nefsin şikâyetinden rahatsız olan aklın fakra yönelik övgüsü dile getirilmektedir. Üçüncü aşamada aklın fakrı takdirini idrak eden nefsin akla teslimiyetine yer verilir. Aklın kontrolüne giren nefsin akılla uzlaşması ile hikâyeye sonlandırılır. Nefsin akla eşlik etmesi ile müminin kemale ereceği dile getirilmektedir. Makalemizde bu dört aşamayı mezkur hikâyeye bağlamında ele almak istiyoruz.

1. Nefsin Fakirlikten Şikâyeti

Hikâyenin başında fakirliği tavsif sadedinde kadının kocasına, yalnız kendilerinin ıstırap ve yoksulluk çektiklerini, başkalarının ise eğlence ve sefada olduklarını, ekmeklerinin yoksulluk, katıklarının dert, kaygı ve başkalarına imrenmek, sularının gözyaşı, giysilerinin güneş ışıltısı ve ısıltısı, geceleyin yataklarının toprak, yorganlarının ay ışıltısı olduğunu söylediğinden bahsedilmektedir.

Kadın, kendilerinin daha gazaya girmeden öldüklerini ve öldürüldüklerini, yokluk ve yoksulluk denen kılıçla başlarının kesildiğini belirtir. İhsan ve ata şöyle dursun, örümcekler gibi yoksulluk etrafında ağ ördüklerini, havada uçan sineklerin ağlarına düştüğünü, sineğin damarındaki kanı emmek istediklerini, böylesi en hakir şeylere tenezzül ettiklerini dile getirir. Kendilerine misafir gelecek olsa geceleyin onu soyup

soğana çevireceğini, böyle yapmazsa kendisine Arabînin karısı denilemeyeceğini beyan eder.¹

Kadının “Bize bir konuk gelecek olsa, uyuyunca sırtından abasını alırım” sözü, Mevlânâ’da farklı bir çağrışım yapmaktadır. Kendilerine teslim olan kimseleri soyup soğana çeviren şeyh taslaklarına dair bazı açıklamalarda bulunur. Hakiki şeyhlerin yanında şeyh taslaklarını, ber büste/doğal ve hakiki yanında ile beste/suni ve sahteye benzetmektedir. Zavallı müritlerin yalancı ve inatçı şeyhlere aldanmalarını, onları şeyh ve hakikat eri zannetmelerini, sahteyle gerçeği birbirinden ayıramamalarını izah etmektedir.

Bedevinin karısı yoksullukları ve şaşkınlıkları yüzünden kimsenin aldanıp da kendilerinin kapısını çalmadıklarını, arayıp sormadıklarını söyler. Yıllarca süren bir kıtlığın insanları ne hale getirdiğini görmek isteyenlerin kendi hallerine bakmalarını belirtir. Dış görünüşlerindeki perişanlığı yalancı bir şeyhin iç dünyasına benzetir. Sahte şeyhin içinde zulmet, dışında da debdebe ve ihtişam vardır.² Hallerinin aç ve muhtaç, hayatlarının ise velayet ve nübüvvet iddiasında bulunan sahtekârların gönülleri gibi simsiyah olduğunu beyan eder. Bu gibilerin dışları güzel ve takvaya benzemektedir. Fakat hakikatleri münafıkların kalbi gibidir. İçinde hileler ve tuzaklar barındıran bir karanlıktır. Yalancı ve sahte şeyhler, ilahi vahdet gülistanından ne bir koku alırlar ne de bir eser taşırlar. Fakat halkı Hakk’a davete kalkışınca, Adem ve Şit peygamberlerden daha hararetle gözüdürler. Halbuki onların bu davetleri Hakk’a değil kendilerinedir.³

Mevlânâ şeyhi kibleye, müridi de kibleye yönelmiş namaz kılan kişiye benzetmektedir. Gece vakti yönü tayin edemeyen kimsenin araştırdıktan sonra aklının kestirdiği tarafa yönelip namaza durması caiz olduğu gibi, bir dervişin de kamil ve mükemmil bir şeyh aradıktan sonra iyi niyet ve samimi bir itikatla bir müteşeyyihe intisap etmesi faydadan uzak değildir.⁴

¹ Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Mesnevî*, çev. Veled İzbudak, haz. Abdülbaki Gölpınarlı, MEB, Ankara 1998, c. I, b. 2252-2263.

² A. Avni Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2004, c. II, s. 108.

³ İsmail Ankaravî, *Mecmûatü'l-Letâif Metmûrâtü'l-Meârif: Şerhu'l-Mesnevî*, Taşbasma, Basım yeri ve yılı yok, c. I, s. 450.

⁴ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, b. 2283-2287.

Seyr u sülûka ihtiyaç hissedenden ve bu konuda iyi niyeti ile temayüz eden bir tâlib, yeri gelir doyuracak ekmeği, yani mürşid-i kâmilî bulamadığı da olur. Şeyh kıyafetinde birini görüp mecburen ona intisap edebilir. Tâlibin açlığı ve muhtaçlığı aşikâr olduğu için intisabı ve iyi niyeti sebebiyle istifadeden mahrum kalmayabilir.⁵

Hikâyede ifade edildiği üzere, çoğu sıkıntı ve gamların nedeni, bir şeyi elde etme veya kaybetme endişesidir. Her bir hastalık ve sıkıntı ölümün bir parçası gibidir. Bir hastalığın varacağı son nokta, hastanın ölümüdür. Dünyada hastalık ve sıkıntılardan sonsuza kadar kaçış mümkün değildir. Parçadan kaçılmadığı gibi, bu parçanın bütünü olan ölüm de sonuçta herkesin başına dökülecek bir sıkıntılar mecmuudur. O halde ölümü tatlılaştırmanın yolu, tedricen bu sıkıntılar mecmuunun cüzlerine, yani parçalara alışmaktan ve onlara sabır ve tahammül göstermekten geçer. Burada hasta olmayı tavsiyeden ziyade, kaçınmamıza rağmen yakalandığımız hastalık ve sıkıntılara tahammül etmekten bahsedilmektedir. Ölümün cüzleri olan hastalık ve sıkıntılara tahammül, bu cüzlerin küllü olan ölüme hazırlanmayı sağlar. Hastalıklar sâlikî final müsabakası olan ölüme hazırlayan birer ön temrin ve egzersiz gibidir. Alıştırma ve antrenmanlarını başarıyla tamamlayanlar, büyük olasılıkla final maçında, ölümlerle karşılaşmayı da sabır ve tahammülle karşılayacaklardır. Ölümle yüzleşmek er veya geç gerçekleşecektir. Ölüm gerçeği kiminin dünyasını karartacak kiminin hülyasını süsleyecektir. Ölüm acısına katlanmak kişinin halet-i ruhiyesi ile doğru orantılıdır. Ölüm gerçeğini karşılamayı zor kılan en büyük tehlike, rahat yaşama alışkanlığımızdır.⁶

Bu beyitlerde Mevlânâ, ölüme hazırlık sürecinde kişiyi bekleyen en büyük tehlikenin tenperverlik/bedeni hazlara düşkünlük olduğunu belirtir. Zira tathya alışan acı yiyemez. Tenine tapan ve bedeni hazlarına hizmeti hayatının temel gayesi haline getiren de içindeki can potansiyelini kurtaramaz. Sürekli refah içinde yaşayan kişi en ufak bir hastalık veya sıkıntıya tahammül gösteremezken bu parçanın küllü olan ölümü çok daha acıklı olacaktır. Ayrıca bedeninin semiz oluşu ile canı kurtaramama arasındaki ters orantıyı anlatmak için öncelikle semiz koyunun kesime alınacağı metaforunu kullanır.

⁵ Tâhirî'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, Selâm Yayınları, Konya 1963, c. IV, s. 1111.

⁶ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, b. 2296-2303.

Maddî hazırlarının peşinde ömür tüketenlerin ölüm yükünü kaldıramayışları bir gerçek olduğu gibi, kimi şahsiyetlerin de yaşları ilerledikçe hırsları artmakta ve ihtiyarladıkları halde bir türlü olgunlaşmamaktadırlar. Mevlânâ, yeri geldiği için burada yeni bir konuyu gündeme getiriyor. Yaşı ilerledikçe hırsı artanlara nasihat ediyor. O nasihatleri de bedevinin dilinden karısına hitap edişi ile sunuyor.⁷

Kişinin yükseliş trendini sürdürmesi tek başına yeterli değildir. Hırs, tamah, heva ve heves tutkularından sıyrılıp kanaat, sabır, cömertlik, metanet ve sebat gibi güzel hasletlere bürünmesi, eş ve dostları ile birlikte aynı hedefe yönelmesine bağlıdır. Ruh ve nefsin ortak hareket edişi ne kadar önemli ise bir ailede karı ile kocanın da aynı duygularla hareket etmesi o kadar önemlidir. Yani eşlerin birbiri ile uyumluluğu zorunludur.⁸

Erkek haram ve kötülük tehlikesine düşmemek için sağlam bir kale olan kanaat ve şeriat tarafına giderken, kadının hırs ve tamaha, kötülük dağıtan işlere doğru koşarak kendini viran etmesi çok acıdır. İşte bu şekilde bedevi/kamil akıl, karısına/nefs-i emmareye aklında ne varsa enine boyuna, uyarılarda bulundu. Dosdoğru yolu, irfana ait duygularını tarif etti ve anlattı. Allah'ın izniyle nefs-i emmareyi nefs-i mutmainneye dönüştürebilmek için tam bir metanet gösterdi.⁹

Zevc/çift; birbirine denk ve eş iki şey demektir. İzdivaç ise böylesi birbirine denk olabilecek iki şeyin bir araya gelmesidir. Eldiven, çorap ve ayakkabı gibi ikişer adet olan bu eşyalardan her biri diğerine eş olmak durumundadır. Biri ufak, diğeri büyük olsa ikisi de işe yaramaz. Gerek nikah gerekse mizaç yönünden karı-kocanın birbirine denk olması, halleri, kemalleri ve servetleri ile birbirine denk konumda bulunması gerekir. Çiftlerin yaşı, ilmi, makamı ve serveti birbirine denk değilse evlilikler çoğu zaman boşanma ile sonuçlanmaktadır.¹⁰

Âfâkî âlemde durum böyle olduğu gibi enfûsî âlemde de hal böyledir. İnsan denilen üstün varlık ruh ve nefisten ibarettir. Kişinin manevî

⁷ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, b. 2304-2307.

⁸ A.e., c. I, b. 2308-2313.

⁹ Abidin Paşa, *Mesnevî Şerhi*, trc.: Mehmet Sait Karaçorlu, İz Yayıncılık, İstanbul 2007, c. II, s. 135.

¹⁰ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 1123.

terakkisi için nefsinin de ruhu gibi saf olması ve ona layık durumda bulunması gerekir. Sefere çıkan iki arkadaştan biri doğuya, diğeri batıya gitmek ister ve her bir arkadaş diğeri kendi tarafına çekmeye çalışırsa, ikisinin de bir adım atma imkânı olmaz. O nedenle Mevlânâ, bedevinin lisanıyla karısına, ruh lisanıyla bedene hitaben; *“Ben kalbî duygularıyla kanaate doğru yönelirken, sen niçin kabahat ve kötülük tarafına gitmektesin?”* demektedir.¹¹

Bu son beyitlerde dikkatimizi çeken bir diğer nokta ise Mevlânâ'nın kullandığı üslubudur. 2304. beyitte Mevlânâ, *Mesnevi* yazımının kimi zaman gece sabahlara kadar sürmesinden bahsederken, 2308-2312. beyitlerde de bahsedilen soyut konuların anlaşılır kılınması için çoğunlukla müşahhas örnekler vermektedir.

Mevlânâ, tevekkül gibi tasavvufi makamların gereklerini yerine getirmeden, yapılacak konuşmaların alt yapısı sağlanmadan o makamla ilgili söz söylemeyi sâiklere yasaklamaktadır. Tevekkül duygusu aslında son derece isabetli ve makbul bir davranıştır. Fakat gereğince tevekkül etmeyenlerin tevekkülden bahsetmesi yanlıştır. Tevekkül iddiası ehli olmayanlar için aslında kibir, hata ve zarardır.¹² Gereklerini yerine getirmeden bir tasavvufi makamdan bahsetmenin çarpıklığını anlatmak için Mevlânâ, kibir ve fakr arasındaki ilişkiyi hatırlatır.

Mevlânâ, tevekkülü savunan bedeviye karşı eşinin ağzından bu düşünce tarzındaki tehlikeye işaret eder. Herhangi bir makamın gereklerine ve şartlarına haiz olunmadığı halde, o makamdan sadece ismen bahsetmek, ona göre, gerekli alt yapı olmadan güzel ve üst düzey bir projenin sadece uygulamaya konmasına benzer. Gerekli alt yapı olmadığı için uygulamada bu güzel proje, kâğıt üzerindeki güzel ifadelerden öte bir değer taşımayacaktır. Kadın kocasına, kendi boyu, derecesi ve makamından fazlasını konuşmamasını, yüksekte atmasını, makamına uygun söz söylemesini ve sözünün eri olmasını söyler.¹³

Kadın, kocasına; kişinin kendini beğenmesi, kibirlenmesi çok çirkindir, bir de bu kibir dilencilerde olursa daha çirkindir, der. *“Gönüllü*

¹¹ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevi*, c. IV, s. 1123.

¹² Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. II, s. 135.

¹³ Mevlânâ, *Mesnevi*, c. I, b. 2315-2317.

dilencinin torbası boş kalır” darb-ı meseli bu gerçeği ifade eder.¹⁴ Kocasının söylediği tevekkül, kanaat ve ileri sürdüğü davayı, içerisinde bulunduğu inat ve kibirden ileri gören kadın, kendisinde olmayan şeylerden bahsetmemesini, düştükleri darlık ve züğürtlüğe bir bakmasını dile getirir.¹⁵

Önceki beyitlerde başkasına karşı gösterişte bulunan, fakir ve muhtaç durumda olduğu halde kibirlik taslayanların ne denli gülünç duruma düştüklerinden bahseden Mevlânâ, takip eden beyitlerde ise yine bedevi karısının ağzından kanaat denilen hazinenin önemini dile getirmektedir.¹⁶

2333-2341. beyitlerde Mevlânâ, bir diyalektiğe, âşık-maşuk ilişkisine, her şeyde var olan bir arz-talep dengesine dikkat çekmektedir. Birbirine meyleden, birbirine arzu duyan şeyler arasında görünmeyen bir akdin olduğunu ima eder. Yılanı oynatıp onu efsunlayan yılanıcı bunun bir örneğidir. Aslında yılan, daha önce yılanıcıyı avlamıştır. Kuş, yemi avlamaktadır fakat aslında yem kuşun gönlünü çelmektedir. Dolayısıyla yem kuşu avlamıştır. Kozmik âlemde böylesi arz-talep dengesi bulunmaktadır. Taleplerimizin peşinden koşarken çeşitli hırslar nedeniyle, talep ettiklerimizin çekim gücünü hissedemez oluyoruz. Bu adeta kozmik oyunun bir ilkesidir. Bir şeyi elde etmek ve avlamak üzere onun peşinden koşarken, o da bizleri kendi peşinde koşturmakta ve bizleri avlamaktadır. O bizleri öncelikle avladığı için biz de onun peşinden koşmuş oluyoruz aslında.

Nefsin dünya, servet, şöhret ve menfaat peşinde koşması, hırs ve tamahta bulunması avlanmasına yol açmaktadır. Sahip olmak tatmin duygusu kazandırmamaktadır. Sahip oldukları nefsi daha fazlasının peşinde koşmaya, elde edemediklerinin ıstırabına koyulmasını sağlamaktadır. Kadının kanaat hazinesinden yoksun, haline razı olmayan ve başkalarının elindekilere tamah eden tabiatı nefsin doyumsuzluğunun sembolüdür.

2. Aklın Fakra Övgüsü

Nefsin çeşitli şekillerde akla baskı yapması üzerine kamil akıl, baskıcı nefsin zihnen seslenmekte ve azarlamaktadır. Nefsin hüznün ve elem

¹⁴ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. II, s. 120.

¹⁵ Abidin Paşa, *a.g.e.*, c. II, s. 136.

¹⁶ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, b. 2320-2322.

kaynağı olduğuna, sahibini asla rahat bırakmadığına, kişinin övünç kaynağı olan fakirliği baskı unsuru edinerek hakarete bulunmaya kalkıştığına dikkat çekmektedir. Fakirlikten asıl maksat; para, mal ve servet gibi her türlü varlığın asıl sahibi Allah olduğu bilincine ermek, kişinin kalbini tam bir tatmin bilinci ile Rabbine vermesidir. Yoksa fakirlik, hiçbir şeye sahip olmamak değildir.¹⁷ Peygamber Efendimizin övücü olan ve onun varisleri nazarında da makbul bir haslet kabul edilen fakirlik, kınanamaz, kötülenemez ve kusur olarak görülemez.¹⁸

Mal ve servetin bir dış faktör, esas ve öze ait olmayan dışsal bir nesne olduğunu anlatmak için mal ve altın, külaha benzetilmektedir. Merd i Hak denilen Allah adamları ise göze teşbih edilmektedir. Dış unsurlardan arınarak sadece insan olanlar gözbebeği gibidirler. Yani tüm yaratılmışlar bedene teşbih edilecek olursa, her türlü dış kayıtlardan sıyrılabilen insan da o bedeninin gözü mesabesinde. Zira gözdür tüm eşyayı bir bütün olarak görebilen. İnsan da eşyadan azade kalırsa eşyanın mahkûmu değil, hâkimi olur. Buna göre, mal ve altın gibi dış unsurlardan kendini arındıranlar ve tam anlamıyla dışsal nesnelere soyutlananlar göz bebeği, yani insan haline gelirler.

Bedevi fakr sahibi olmanın erdemine dikkat çekerken karısı kendisine yönelik itham ve iftiralarda bulunmaya devam eder. Kendisini yılan avcısı olarak suçlar. Mevlânâ, bu suçlama ve bedevinin yerinde cevabı ile, bizlere mürşid-i kâmillerin müritleri terbiye ediş sürecini, onların nefis-i emmâre sahibi müritlerini nasıl zararsız hale dönüştürdüklerini anlatır.

Sürekli kocasını suçlayan kadın, onu tamahkâr, hırslı ve açgözlü olarak niteler. Aslında bu sözler, dışarıdan bakanların tasavvuf erbabına yönelik birtakım haksız ithamlarını çağrıştırmaktadır. Dergâh atmosferinin canlı olması, tasavvuf erbabının halkalarını genişletmesi, mürşid-i kâmillerin çevresinde sevenlerin pervane olması, onları kabullenemeyen kimi kesimlerce yadırganmaktadır. Mürşitleri mürit avcılığına çıkmakla suçlayan bu kesimler, meşayihün dünyevî maksatlar güttüklerini itham ederler. Hâlbuki kâmil şeyhler dünyevî kaygılardan tamamen uzak bir

¹⁷ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. II, s. 143.

¹⁸ Ankaravî, *Şerhu'l-Mesnevi*, c. I, s. 460.

şekilde sevenlerinin ihya olmalarına, halkın irşat edilmesine, yanlış yolda gidenlerin uyarılmasına son derece duyarlı bir tutum sergilerler.¹⁹

Tasavvuf erbabının fakr-ı mânevîsi dışarıdan bakarak anlaşılabilir. Onları anlamak için yoğun ve ileri düzeyde bir empati gerçekleştirmek gerekir. Dolayısıyla tasavvufî kavramların anlaşılma zorluğu son derece doğaldır. Zira her bir sûfî, kendi makamına göre konuşmaktadır. Fakr gibi tasavvufî kavramların anlaşılmasının önündeki engellerden birisi, armut ağacı altında bulunarak meseleye dışarıdan bakmaktır. Tadılacak bir ilim olarak kendini tanımlayan tasavvuf disiplini için bu husus son derece önemlidir.

Nefsânî şehvetlerin kızıl rengiyle boyanmış kimseler, Hak dostlarını da kendileri gibi hırs, tamah ve nefis renkleriyle boyanmış zannederler. Hâlbuki Hak dostlarının renkleri yoktur. Onlar, en parlak aynalarda bile görünmeyecek kadar, nefisten, vücuttan ve renklerden kurtulmuşlardır. Onlar varlıkları, hadiseleri, şekilleri ve çehreleri başkaları gibi görmezler. Kendi hakiki manaları içinde ve birlik nuruna sarılmış halde görürler. Onlar Allah yolunda ve Allah'a yakınlık dereceleri ölçüsünde büyük hakikatleri ve büyük sırları daha aydınlık görürler.²⁰ Nitekim tek kişi olan Peygamberimizi, Sıddık-ı Ekber ile Ebû Cehil ayrı ayrı görmüşlerdir. Birisinde iman, diğerinde inkâr şeklinde tecelli eden durum, tamamen bakanların iç dünyalarının aksidir. Görüşlerdeki kusur ve kemal, sahiplerine aittir.²¹ Peygamber Efendimiz gerçekten de saf bir aynadır. Nübüvvet vazifesini gereğince icra eden ve kudret elinin tecelli ettiği oldukça parlak bir aynadır. Aynaya bakan bir Türk orada beyaz bir çehre görürken, Hintli ya da zenci bakınca orada siyahî bir yüz görür. Bunun gibi Hz. Ebû Bekir de Muhammedî çehrede kendisinin parlak maneviyatını görürken, Ebû Cehil de peygamberlik aynasına bakınca kendisinin çirkin ve karanlık suratını görmüş ve ne kadar çirkin olduğunu söylemiştir. Her ikisinin bakışı da doğrudur. Zira birisinin basiret gözü, diğerinin gaflet bakışı belirler.²²

¹⁹ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, b. 2358-2362.

²⁰ Kenan Rifaî, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2000, II. Baskı, s. 342.

²¹ Ali Osman Koçkuzu, *Mesnevî'de Hz. Peygamber Hadis-i Şeriflere Atıflar*, Rûmî Yayınları, Konya 2007, s. 120.

²² Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 1148.

2365-2370. beyitlerde Ebû Cehil ile Hz. Ebû Bekir'in Muhammedî aynada kendilerini temaşa etmelerinden bahsedilip algı farklılığı üzerinde durulmakta ve insanın insana ayna oluşu dile getirilmektedir. Herkesin başkasında gördüğünün bir anlamda kendi gerçekliği olduğundan bahsedilmektedir. Başkalarına çirkinlik, kabahat ve kusur isnat edenler, aslında kendilerini tanımlamış oluyorlar, herkes başkasında kendi çehresi ve ayıbını görüyor.

Kadının kocasına bakarken, bedevinin yüzünde, aslında kendi çehresini ve ayıbını gördüğü ifade edilmektedir. Kocasını haris ve tamahkâr görürken kadın, aslında kendi tabiatını algılamaktadır. Zira halkın dikkatini çekmek için bedevinin cezbedici sözler söylemesini, karısı, onun halktan bir şeyler koparmak isteğine hamletmektedir. Aslında bedevinin insanların dikkatini çekmek arzusu vardır, fakat karısının iddia ettiği gibi bu arzu, tamah cinsinden değildir. Bedevinin bulunduğu irşat makamı Hak'tan gelen bir nimet ve rahmet, halka yönelik bir merhamet eseriye, karısının onu açgözlülük olarak yaftalaması sakat bir görüştür. Bu nedenle bedevi de karısına, böylesi bir kadınca görüştür kurtulmasını ve yükselmesini istemektedir. Mert olmasını, mertler gibi şüphelerden uzaklaşmasını, hakikati görüp tanınmasını tavsiye etmektedir.²³

Zenginliğin en büyüğü, gönül zenginliği ve göz tokluğudur. Mana nimetlerinin ve gönül zenginliğinin görüldüğü yerde, hırs ve tamah kalmaz, elde ve avuçtakilere kanaat edilir. Gerçek fakirlik, her şeyin Hak Teâlâ Hazretlerinin mülkü olduğunu bilmektir. Geçici olan eşyaya ve durumlara kalbi bağlamamaktır. Halkın değil Hakk'ın tasarrufuna bende olmaktır. Halka değil Hakk'a muhtaç olmaktır. Elde edilen malı meşru bir şekilde kullanmaktır. Kanaat etmektir. Böylesi bir fakr ve sabrı bir müddet tecrübe edenler, kanaat hazinelerindeki güzelliği görmeye başlarlar, hesapsız nimetlere kavuşurlar. Kavuşulacak iki kat nimetten maksat; zahiri ve batini nimettir.²⁴

Bedevi, karısının acı halinden çok çekmiş, onun anlamaktan ve görmekten uzak tavrına fazlasıyla içerlemiştir. Sözlerini boş laf zannetmesine, her defasında itiraza kalkışmasına şaşır kalmaktadır. Bir miktar

²³ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevi*, c. IV, s. 1149.

²⁴ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. II, s. 151.

manevî genişliğe sahip olsaydı, gönül denilen hakikat cevherinin neden ibaret olduğunu anlayacaktı, ruhlar âleminin güzelliğini görecek, işte o zaman itirazdan geçip doğru yolu bulacaktı, demektedir.²⁵ Bedevi ile karısı örneğinde konu, sözlerin tesiri noktasına gelmektedir. Zira konuşmacının gücü, dinleyicinin ilgi ve merakına bağlıdır. Diğer yandan tasavvufî hakikatler ancak ehline ve sevdalısına anlatılabilir.

İrfan sahiplerinin hallerini ve meramını anlayabilmek için can kulağı ile onları dinlemek, onlara ihtiyaç hissetmek, o hakikatlere gereksinim duymak gerektiği gibi, irfan meclislerinden istifade edebilmenin bir diğer şartı, kişinin nefsinin aklının kontrolüne vermesi, o meclistekilerin makamına yaraşır bir tavır sergilemesidir. Çünkü meclise yabancı olanlar, meclis ehli ile irtibat kuramazlar.²⁶

Ruhanî inceliklerden, manevî sırlardan ve ulvî hakikatlerden uzun uzadıya bahseden bedevi, karısına; “halen bu gerçekleri idrak edemediyse, kusuru kendinde ara” tavsiyesinde bulunmaktadır. Helalden bile kaçma duygusunda olan bedevi, haramlara gönül bağlayamayacağından; barıştan bile kaçan makamdayken savaşımlara vakit harcamayacağından bahseder. Kemale ermenin yolunu; güzelliğe kavuşmak, feragat duygusuna sahip olmak ve iman eri haline gelmek olarak görür.²⁷ Bir insan çok mihnet ve meşakkat çekmişse, çok tecrübeler geçirmişse uzun uzadıya bahse tutuşmaktan nefret etmeye başlar. Söylediği sözün kesin emir gibi telakki edilmesini arzu eder. Buna çaba gösterir. İtirazdan asla hoşlanmaz. İtiraz edenlere yüz vermez. Çünkü o, başından geçenlerden dolayı, sözünün isabetinden emindir. Ayrıca bedevi ile sembolize edilen akıl, karısı ile sembolize edilen nefse çıkışıdır. Geçici emellere tutulmaktan, mucizelere itiraz etmekten, yersiz konuşmaktan vazgeçmesini söyler. Şu bir gerçek ki nefis daima akla muhtaçtır. O olmadan hiçbir amacına ulaşamaz.²⁸ Akıl nefse, ya benim öğüt ve tavsiyelerimle hareket et, yoksa benden uzaklaş, der. Bu tavır, irfan sahiplerinin bağnazlara yönelik tepkileridir. İrfan sahipleri önce hikmet gereği yerinde söz söylerler. Hakikatten uzak gafilleri uyarmak için sertlik ve şiddetle değil, öğüt ve hikmetle

²⁵ A.e., c. II, s. 152.

²⁶ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, b. 2386-2393.

²⁷ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 345.

²⁸ Abidin Paşa, *Mesnevî Şerhi*, c. II, s. 155.

söze başlarlar. Bütün geçerli delilleri ortaya dökerler. Eğer muhatabı doğru sözden anlamaz, delilleri görmek istemez ve halen hikmete düşmanımsı bir tavır sergilerse, bu kez irfan sahipleri çizgilerini belirler, mesafelerini ortaya kor ve sert bir tavırla gereken cevabı verirler. Bu tür sert tutumla muhtemel kırılmalar, uzaklaşmalar ve düşmanlıklar nüksecek olursa, irfan sahipleri gerekenleri yapmak için önlemini önceden alırlar. Bu inceliklerin fark edilmesi, hikmet ve irfan sahiplerinin bileceği bir iştir. Akıl bu şekilde nefse tavır koyunca, nefis akla teslim olur ve ikisi de meramlarına nail olur. Bedevinin karısını birtakım zecri tedbirlerle ikna etmesi gibi, nefsin tezkiyesi de ancak zecri, ciddi, sıkıntılı ve tavizsiz bir kararlılıkla gerçekleştirilir.

3. Nefsin Akla Teslimiyeti

Bedevi karısını zorlu tedbirlerle ikna ettikten, tavizsiz ve kararlı kişiliği ile belirgin hale geldikten sonra hedefine ulaşır. Çünkü karısı, kocasının kararlı olduğunu görünce çaresiz kalır. Kocasına etki edemeyeceğini anlayınca ağlamaya başlar. Mevlânâ'nın ifadesi ile ağlamak, kadınların erkeklere yönelik bir tuzağıdır.

Kadın eski muhabbetlerinden, kocasının kendisine olan ülfetinden bahseder. Zira nazlanacak olsa kocası, kendisine güzel muamelede bulunurdu. Kocasını ise artık ihsan ve iyilikle karşılık verme yerine, kadının kusurlarını yüzüne vurmaktadır. Kocasını seven kadınların eşlerine ben-deligi gibi nefsin de fitrat itibarıyla akla teslim olması gerektiği gerçeği anlatılır.²⁹

Kadın, bir zamanlar fakirliğin acısından uzun uzadıya bahsetmişti. Burada o serzenişlerinin kendisi için olmadığını hatırlatmaktadır. Yoksulluktan tükenen sabrının kendisi için değil, kocası için olduğunu, kendisine bu kadar iyi davranan kocasının fakir ve yoksul kalmasına gönlünün razı olmadığını beyan eder. Kendisini affetmesini ister. Kocasının fakirliğe şükretmesi söz konusu ise kendisinin de asla itirazının olmayacağını, ruh ve teni ile kocasının emrinde olduğunu ve neyi varsa kocasının uğruna feda ettiğini söyler. Çünkü kadın her ne zaman bir dert ve acıya düşse kocası güzelliği ve merhameti ile ona deva ve şifa olmuştur. Onun bu lütufları, karısının kendisine olan muhabbetini artırır. Kocasını

²⁹ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, b. 2394-2403.

muhtaç görmeye kadının kalbi razı olmaz. Ama kocasının emri bu şekildeyse, kendisinin de bir diyeceğinin olamayacağını, emrine boyun eğmekten başka bir seçeneğinin bulunmayacağını söyler.

Kadın çok sayıda uygunsuz kelimeler söylemişti. Feryat edip ağlamıştı. Ama bütün bunlar kocasını ikna edebilmek içindi. Bir çare bulup kocasını fakirliğin pençesinden kurtarabilmek içindi. Bunu ispat edebilmek için kadın kocasının ömrü üzerine yemin eder. Çünkü kadın için en aziz olan şey, kocasının ömrüdür. Kadın canını kocasının canına feda kılar. Kocasının uğruna canını feda kılmak suretiyle huzur ve sevinç içerisinde olduğunu beyan eder.

Sonunda kadın, kocasını kendisi için yegane varlık hazinesi olarak görmeye başlar. Bedevinin serkeş kadını hizaya getirmesi gibi ariflerin de eşyaya galebe çaldığı, Hak dostlarının tasarruf gücünün fazlalığı ifade edilmeye çalışılır.³⁰

Bedevi artık karısındaki putu, yani nefsi mağlup eder. Vaktiyle bedevi bu nefsin emrinde idi. Nefis ne emrederse onu tereddütsüz yerine getirirdi. Artık bedevi olgunlaşmış ve kemale ermiştir. Artık karısı onun emrine girmiştir. Kadın hâlâ “ben” demeye devam ettiğine göre bu nefis, demek ki tam mağlup edilmemiş ve büsbütün yok olma hazzını tatmamıştır. Bedevinin bunu bilmesi ve üzerinde işlemeye devam etmesi, kendisine kul köle olan karısının bir gün büsbütün yok olacağı ifade edilmektedir.³¹

Bir zamanlar kocasıyla kavga ederken küfür sözler söylediğinden bahseden kadın, artık imana geldiğini, kusurunu itiraf ettiğini, tövbekar olduğunu, tövbesinin ruhanî, ihlâslı ve manevî olduğunu dile getirir. Kusurunun affedilmesi için yalvarır, istirham eder. Benlik şaibesinden kurtulup kocasına bütünüyle teslim olur. Doğru düşünmeye yeni başladığından ve kocasının sayısız üstünlüklerini yeni yeni anladığından bahsetmektedir. Kocasının büyük bir hakikat cevheri, saadet ve marifet madeni olduğunu itiraf eder. Dolayısıyla kocasının huzurunda söylediği kelimelerin ve ettiği şikâyetlerin hata olduğunu anlar.

Kocasının bam teline basan, vicdanına seslenen, yüreğinde yankı uyandıran kadın, acziyetini itirafla kocasının tekrar kendisine nazar kıl-

³⁰ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, b. 2404-2406.

³¹ A.e., c. I, b. 2407-2409.

masını sağlar. Kocasının tekrar yönelen bakışı kadını şaşkına dönüştürür. Âşığı olarak kocasına hayranlığı bir o kadar daha artar. Böylesine iç sancısı çeken ve feryadı afaki kaplayan kadının samimiyeti kocasının vicdanına akseder. Bedevi artık karısına merhamet eder. Zira büyüklerin hata edenlere merhamet kılması âdettendir.

Aklın sembolü olan bedevi, nefsin sembolü olan kadına karşı kararlı, temkinli ve tedbirli bir tutum sergiler. Kadının bitmek bilmeyen arzularına, beklentilerine ve isteklerine karşı uyanık olur. Hırs, tamah ve şehvet kokan arzularına tavır koyar. Sonunda kadın yersiz isteklerinden vazgeçecek hale gelir. Kadının değişimi, nefsânî arzulardan vazgeçip fedakarlık hissine bürünmesi, eşini kendine tercih edecek hale gelmesi, kocasına itirazdan vazgeçmesi, aklın kontrolünde hareket etmeye başlayan nefsin gelişim seyrini göstermektedir. Nefsin emmârelik ve levvâmelikten kurtulup mülhime ve mutmaine konumuna ermeye başlaması üzerine, akıl nefsin tabii isteklerine kulak vermeye, onu dikkate almaya ve tabii isteklerini karşılamaya başlar.

İşlenen hatalar ve söylenen çirkin sözler çoğu zaman pişmanlık ve hüsrân sebebidir. İnsan aklıyla yaptığı yanlışlıkların ve yersiz şiddetin farkında olabilir. Fakat ilahi kaza gerçekleşince hatalar kaçınılmaz hale gelir. En çok saygıya layık olanlar, kendini bilmezler tarafından hakarete maruz kalırlar, değersiz sayılırlar. Böylesi bir densizliği işleyenler daha sonra yaptıkları hataların farkına varırlar. Fakat iş işten geçmiş, huzursuzluk peyda olmuştur.³² Allah'ın takdir ettiği kaza gelince insanın gözü perdelenir, doğruyu göremez hale gelir. İnsanın akli şaşar, iyi ile kötüyü ayırt edemez hale gelir. Bedevi de böylesi kaderin cilvesine maruz kalır. Yaptıklarına çok pişman olur. Arabî de böylesi bir pişmanlık hissi ile karısından özür diler. Karısına söylediği ağır sözlerin ilahi bir kaza olduğunu ifade eder. Bir kazaydı gerçekleşti, bir hataydı oldu ama şimdi imana geldim, der. Karısına karşı işlediği günah yüzünden büsbütün harap olmamak için, bağışlanmasını diler. Akıl, olanca gayreti ile nefsinin dünyâ kirlerinden temizlemeye çalışır. Onu yokluk serüvenine sürükler. Nefsinin düştüğü uçurumlardan çıkarmaya çalışır. Kendini böylesi gayrete o kadar çok kaptırmıştır ki, nefsinin kirlerden temizlendiğinin, yücelip sema-

³² Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. II, s. 168.

lara yükseldiğinin farkına varamaz hale gelir. Nefsi artık makamına erişmiş, kötü nefis olmaktan kurtulmuştur. Madde olmaktan sıyrılıp ruh ve mana haline gelmiştir. İkiliği ortadan kaldırıp vahdet deryasına dalmıştır.³³

Küfür-iman gibi zıtlıkların dahi bir uyum ve armoni oluşturduğundan bahseden Mevlânâ, bu durumun işleyen bir çarkın dışlisine benzediğini belirtir. Zira iman da küfür de Hakk'ın farklı isimlerinin birer tecellisidir. Böylesi bir bakış açısı ve şiir dili ile Mevlânâ, takip eden beyitlerde de Firavunu konuşurmakta ve onun da kendine özgü bir imanı olduğunu söylemektedir. İlahi irade ve isteğe boyun eğmek bakımından Musa (a.s.)'ın da Firavun'un da eşit olduğunu beyan etmektedir. Firavun ile Hz. Musa'nın durumunu zehir ile panzehire, karanlık ile nura benzetir. Yaratılmışlardan her biri ayn-1 sâbitesine bağlıdır. Ayn-1 sâbitesi saîd ise kendisi de saîd, ayn-1 sâbitesi şakî ise kendisi de şakî olur. Musa (a.s.)'ın ayn-1 sâbitesi saadetin mazharı olduğu için bu âlemde mutlu ve bahtiyar olmuş, Firavun'un ayn-1 sâbitesi ise el-Mudill isminin mazharı olduğu için sapıklık ve azgınlığın mazharı olmuştur.³⁴

Hakikatte çiftlik, zıtlık ve aykırılık olmaz. Farklılık görüntüdedir. Asılda birlik söz konusudur. Zira vahdet âlemi renksizdir. Gereğince Hakk'ın emrine uyanlar, Allah'ın merhametine layık ve nail olurlar. Kişi kalbini saflaştırır, geçici farklılıklardan vazgeçer, vahdet makamını kabul eder ve renksiz olan hikmet deryasında yüzerse o cihanda Musa peygamberle beraber olur. Günahlarından tövbe edenlerle Musa peygamber gibi ulvî şahsiyetlerin barış içinde olduklarına şahit olunur. Zira kavga ve çekişmeler birer hayat denizi olan farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Halbuki renksizlik âleminde ne kavga ne de çekişme olur. O ulvî makamda sadece mutlak vahdet kalır, bütün aykırılıklar yok olur. Hiçbir şey aslına rağmen hareket etmez. Allah'ın yarattığı alemde kaos ve çatışma olmaz. Kozmik alemde düzen ve insicam egemendir. Rastlanan çatışmalar asılda değil görüntüdedir.

Mümkün varlıklardaki asılların bir, suretlerin farklı olduğundan bahseden, Musaların birbiri ile çatışmasındaki görüntüye dikkat çeken Mevlânâ, hakikate müştak olanlarla hakikatten uzak kalanların kendi

³³ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 352.

³⁴ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 1174.

emelleri ile bu sonuca maruz kaldıklarını söyler. Erenlerin sohbetinden mahrumiyetin felaketine filozofların tutarsız yaklaşımlarını örnek gösterir.³⁵

Yokluğu elde eden kulların üst düzey bir insanlık seviyesine çıktıklarından bahseden Mevlânâ, eski heyet ilmi anlayışına atıfta bulunmakta, yerkürenin gökyüzü tesiriyle asılı durması gibi şaşkınlığın da doğruyu bulamadıklarını belirtmektedir. Evliyayı kehribara benzetir ve mıknaş gibi çekim özelliğine sahip olduklarını söyler. Diğer insanları ise kehribarın çektiği saman çöpüne benzetir. Bu açıdan kemal ehlinin varlığı diğer sıradan insanları çeken bir karizmaya sahiptir. Yok olmaları nedeniyle evliya, sıradan insanlardan daha bir üst seviyededir. İnsanların hayvanlara hükmetmesi gibi evliya da insanlara hükmetmektedir. Aslında bununla imalı bir hiciv de yapılmaktadır. Evliyanın sıradan insanlara göre farklılığına dikkat çeken Mevlânâ, onları peygamberlerin ümmetleri karşısındaki durumuna benzetir. Bu yönüyle nebi ile veli arasında zımni bir mukayese yapılmaktadır. Zaten evliya, peygamber varisleri değil midir? Varlık ve yokluk arasındaki etkileşim, Firavun-Musa, kehribar-saman çözü, evliya-sıradan insanlar örnekleri ile izah edilmektedir. Peygamberlerin insanlara olan üstünlüğü, Hak'tan yana oluşları ve insanları doğruya ve hakikate irşat etmeleri nedeniyle evliyanın sıradan insanlara üstünlüğü de aynı gerekçeyledir.

Otorite ve hüküm Allah'ın yed-i kudretindedir. Âlemde kötülük değil güzellik hakimdir. Varlık rahmet, yokluk azaptır. Mutlak Varlığın tesir etmediği zerre yoktur. Allah nurunu daima payidar kılacaktır. İlahi nuru yansıtacak olan yegane varlık ise insandır. Çünkü insan, âlemin gözbebeğidir. İnsanın sıradanlıktan kurtulup sultanlık mertebesine ulaşması şanınin yükselmesine sebebiyet verecektir. İnsan sürü olmaktan kurtulup çobanlık liyakatine erdiği zaman adres konumuna gelir. Sıradanlaşan, sürü psikolojisine kapılan ve idrak düzeyinden yoksun olanlar hayvanlık derekesinde boğulanlardır. Nefislerinin zebunu ve arzularının kurbanı olan yığınları hakikatle tanıştıran, madde boyutundan öteye, mana âlemine kanat çırpmasını sağlayan isimler Hak dostlarıdır.³⁶

³⁵ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, b. 2482-2488.

³⁶ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, b. 2494-2496.

Hüküm maddenin değil maneviyatındır. Bunun örneği akıl ve beden ilişkisidir. Akıl görünmediği halde bedeni istediği yöne sevk etmektedir. Akıl bedenden uzak mesafeyi kat etmesini istediğinde, beden bundan sıkıntı duyacaktır ama ister istemez boyun eğecek, yorgunluğu göze alacak ve o yolu yürüyecektir. Hak dostları ise akılların aklıdır. Hak dostlarının götürmek istediği yer akl-ı kül ve Kadir-i Mutlak katıdır. Hak dostları kabiliyetli olanların mürşidi ve rehberidir.

Evliya ve enbiyanın suretine takılıp gerçek varlığını göremeyenleri anlatan Mevlânâ, bu kez konuyu örneklendirmek için Salih (a.s.)'in devesinden bahseder. Salih (a.s.)'in devesini sadece bir deve olarak görüp onun mucizevi boyutunu göremeyenleri anlatır. Kavmi, Salih (a.s.) ile devesini hor, hakir ve yardımcısız görür.

Mevlânâ, ilahi sıfatlardan celâl ve kahır sıfatlarını şehir zabıtasına benzetmektedir. Devenin kanı pahasına o celâl ve kahır zabıtasının tüm şehri harap ve bütün şehir halkını da helak ettiğinden bahsetmektedir. İlahi emre aykırı hareket ederek Salih peygamberin devesine eziyet ettikleri ve telef etmeye kalkıştıkları için Allah'ın kahrını, o devenin kan bedeline karşılık şehirleriyle birlikte kendilerini yerle bir etmiştir. Onları her iki dünyada da azap içinde bırakmış, acılara maruz kılmıştır. Onların basit gördükleri o deve, bir hikmete mebni idi. Hakk'ın emrine aykırı hareket etmek, bizzat Yaratan'a isyandır. İsyân ise sahibini iki dünyada mahrum bırakır ve hüsrana uğratar.³⁷

Salih peygamberin mucizesini reddetmek, ilahi emanet olarak sunulan deveyi öldürmek, Salih (a.s.)'a bir zarar verir mi? Peygamberlere yapılan haksızlıklar, onların kıymetini düşürür mü? İnsanların en fazla eza ve cefaya maruz kalan isimleri olarak peygamberler, zayıf ve aciz bırakılabilir mi? Elbette değil. Çünkü onların yardımcısı Hz. Yezdan'dır. Onlar Hakk'ın himayesi altındadır. Onların gayesi birilerinin taltifine maruz kalmak değil vuslata ermektir. İmtihan dünyasında itirazlar, acılar ve felaketler kaderin bir cilvesidir. Vuslata nail olanlar yanmayı ermek olarak telakki ederler.³⁸

Mevlânâ, insan-ı kâmilin cismini Salih Peygamberin devesine, ruhunu da Salih (a.s.)'a benzetir. Salih peygamberin ruhu ile aşına ve kapı

³⁷ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. II, s. 189.

³⁸ Mevlânâ, *Mesnevi*, c. I, b. 2515-2519.

yoldaşı olabilmek için, onun varisi konumunda olan insan-ı kâmillerin cismine kul olmak, yani sadakat ve ihlâsla hizmet etmek gerekir.³⁹

Buraya kadarki beyitlerde Mevlânâ, evliyanın surette değil anlamda aranması gerektiği üzerinde durmuştur. Bu farklılık da surette değil anlam açısından söz konusudur. Cennet ve cehennemlik insanların görünüşte birbirlerine benzemelerinin cennetliklere bir eksiklik getirmemesi gibi evliyanın da suret bakımından diğer insanlara benzemesi onların manevi derecelerinde bir eksilme meydana getirmez.

Mevlânâ, hidayet ve dalalet erbabını, birbirine karışmayan iki denize benzetmektedir. Bu beyitlerde o denizlerden yarısının tatlı ve berak, öbür yarısının acı ve bulanık olduğunu söylemektedir. Buna göre, iman ehlinin kalbi tevhit nuru ile nurlanmış, küfür ehlinin kalbi ise küfürün katılık ve zulmetiyle kapkara hale gelmiştir.⁴⁰ Hidayet ve dalalet erbabını tatlı ve tuzlu denize benzeten Mevlânâ, bu iki denizin sürekli dalgalanma ve bir diğerini etkisi altına alma çabası içerisinde olduğunu belirtir. İyileri tatlı denize, kötülerini tuzlu denize benzeten Mevlânâ, iyilerin kötülerini iyileştirme gayretinden, kötülerinden iyileri etkileme çabasıyla bahseder. Tuzlu ve tatlı suların çarpışma ve asimile etme çabası gibi iyilerle kötülerin çatışmaları da ruhlarının ve kabiliyetlerinin farklılaşmasından kaynaklanmaktadır.⁴¹

Tatlı sular/iyiler cemal sıfatının, tuzlu sular/kötüler celal sıfatının tezahürüdür. Her zuhur aslına tabidir. Tatlı deniz dalgalandığında, yani cemalî tecelliler gerçekleştiğinde kalplerden kinleri ve düşmanlıkları giderip muhabbetin meydana gelmesini sağlar. Acı deniz dalgalandığı, yani celal tecellileri egemen konuma geldiği zaman muhabbetler altüst olur. Her şey aslına çeker. Tabiatı neyi gerektiriyorsa ortaya çıkan da odur. Şeyh Sadi, *Gülîstan*'ında bizleri akrebe saygı duymaya davet etmektedir. Zira akrebin sokması, kininden değildir. O tabiatı icabı sokar. Annesinin içini yiyip karnını yırtarak dışarı çıkan akrep yavrusundan büyüyünce başka neler beklenir ki? der.⁴² Dolayısıyla vahdet penceresinden bakıldığında herkes kendi meşrebine uygun olanı yapmaktadır.

³⁹ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 1205.

⁴⁰ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 1227.

⁴¹ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, b. 2570-2583.

⁴² Sâdi-i Şirâzi, *Gülîstan*, haz. Sadık Yalsızuçanlar, TimaşYayımları, İstanbul 1998, s. 181.

Tatlı ve acı denizlerin suları birbirine karışmaz metaforu ile hidayet ve dalalet ehlinin aynı mertebede görülemeyeceğine dikkat çeken Mevlânâ, iman-küfür, hak-batıl, hayır-şer niteliklerini ayrt edebilmenin basiret işi olduğunu beyan eder. Yapılan kötülüklerin mutlaka karşılığı vuku bulacaktır. Şer davranışlar sahibine mutlaka zarar verecektir. Göz alıcı, gönül okşayıcı zevklerin haram ve günaha maruz bırakma tehlikesi de her zaman söz konusudur. Bal içinde sunulan zehirleri içmek felaket ve ölümdür. Zehir içeren balları önceden idrak etmek esastır.⁴³

Yapılan hiçbir eylem ve davranış karşılıksız kalmaz. Kişi yaptığı- nın karşılığını muhakkak bir şekilde görür. Ancak bu karşılığın verilme zamanı ve biçimi hususunda insanlar farklı farklıdır. Çünkü herkes yaptığı- nın karşılığını aynı cinsinden ve hemen alacak olsa imtihanın bir anlamı kalmaz. Bunu anlayabilmek için basiret ve gönül gözünün geliştirilmesi gerekir. Herkes ettiğini biçecek, herkes ameli ile baş başa kalacak, herkes ettiğini bulacaktır. Kimsenin yaptığı yanına kalmayacaktır. Allah'ın ilim ve kudreti hiçbir şeyi unutmaz. Fakat Hakk'ın işleri belli bir hikmete mebnidir. Her şey vakti ve saati gelince vuku bulacaktır. Allah mühlet verir asla ihmal etmez.⁴⁴

Kötüden iyiye, acıdan tatlıya, zehirden şifaya kavuşmak manevî dereceleri elde etmeye bağlıdır. Dünyevî lezzetler, maddî imkanlar, nef- sâni güçler iman ve İslam yolunda mesafe kat etmemiş kimseler için birer felaketken, mana âlemlerine koyulanlar için yedikleri şifa, dinledikleri gıda, gördükleri Hakk'ı temaşa olarak belirlemektedir. Üzüm korukken içindeki suda ekşilik vardır, fakat kızarıp oldu mu, aynı su hem tat, hem lezzet, hem rayiha kazanır. Aynı üzüm suyu küpe konduğu zaman önce sıra sonra şarap olunca yeniden acılaştır, haram olur. Böyle bir haramın helalleşmesi için sirke olması lazımdır.⁴⁵

Hidayet ve dalalet ehlini aynı potada değerlendiremeyeceğimizi ifade eden Mevlânâ, suret olarak aynı ortamlarda gözükseler de manaları bakımından hidayet ve dalalet ehlinin birbirinden ayrı dünyaları paylaştıklarını dile getirir. Dinleyenlerine ve muhataplarına tavsiyede bulunarak, kâmil bir velinin bir hikmet gereğince yaptığı şeyi, taklit yoluyla

⁴³ Mevlânâ, *a.g.e.*, c. I, b. 2584-2590.

⁴⁴ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, b. 2591-2594.

⁴⁵ A.e., c. I, b. 2595-2602.

müridin küstahça yapması caiz değildir, der. Kamil velilerin yaptıklarını “biz de yapabiliriz” diyen müritlerin taklit çabaları birer küstahlıktır. Böyle bir şey uygun değildir. Zira helva hekime zarar vermez. Hekim helvanın ne zaman yeneceğini, ne kadar yerse zararlı olmayacağını, ne gibi sonuçlar ortaya çıkaracağını bilir. Ama aynı helva hastaya zarar verir. Kar ve kıştan, olgun üzüme zarar gelmez ama kuruğa gelir. Çünkü o, daha yeni yetişmektedir.⁴⁶

Durum, mana âleminde ve sûfilerin dünyasında böyle olduğu gibi mülk âleminde de benzer hâldedir. Muktedir olamayanların eline terk edilen saltanat ve iktidar güçleri bir felaket doğurmaktadır. Bunların feci hâllerine acıyan Süleyman (a.s.) da Hak'tan kullarını koruması için niyazda bulunmuştur.⁴⁷ Dünyanın süsüne kanmak, saltanatın gücüne güvenmek, madde âleminin basit kazançları ile yetinmek, sonsuzluğu özleyen insan ruhunu kasvete bürümekte, insanın susuzluğunu daha da artırmaktadır. Böylesi acı hâllere düşenlere Süleyman (a.s.) acımakta ve şefaet dileğinde bulunmaktadır.⁴⁸

4. Nefisle Aklın Uzlaşması

Allah'ın saltanat verdiği isimler, saltanatın fitnesine dalmazlarsa Süleyman tabiatlı hâle gelmişlerdir. Nefis de saltanatın şaşaasına aldanmak yerine Süleyman (a.s.)'ın fakr duygusuna bürünmeye başlar. Akla olan bağlılığını dile getirir, aklın buyruklarına ram olur, uysallığa bürünür, erdemli bir boyut kazanır, arzu ve ısrarından vazgeçer, süzülür, kıvama erer. Buna göre seyr u sülûkun ileri aşamalarında nefis ve akıl arasındaki zıtlasma ve çatışma, yerini uzlaşma ve huzura bırakır. Bu hususa bedevi ve karısı hikâyesinin sonundaki uzlaşıyla işaret edilmektedir.⁴⁹

Fakr u zaruret içerisinde yaşam süren, ömrünü sıkıntılar içerisinde geçiren kocasının rahata ermesini arzulayan kadın, kocasından Bağdat'a gitmesini, oradaki halife ile görüşmesini tavsiye eder. Zira halife ile görüşecek olursa fakirlikten kurtulacağını ve statü kazanacağını ifade eder.⁵⁰

⁴⁶ A.e., c. I, b. 2603.

⁴⁷ Mevlânâ, *Mesnevi*, c. I, b. 2604-2608.

⁴⁸ A.e., c. I, b. 2609-2615.

⁴⁹ A.e., c. I, b. 2643-2645.

⁵⁰ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevi*, c. IV, s. 1265-1275.

Kadının bu tavsiyelerinden hareketle Mevlânâ, nakıslarla uğraşmak yerine kâmillerin diyarına gitmeyi, salihlerle görüşmenin iyi olmaya vesile kıldığını belirtmektedir. Büyüklerin ifadesiyle “sohbet tesir eder, insanlık fitratı o sohbetten etkilenir.” Hak dostları olan insan-ı kâmillerle oturup kalkmak “kimya” denilen iksir gibi etki yapar. Bakıra katılan iksir, nasıl bakırı altına dönüştürüyorsa, bakır mesabesinde olan nakıs şahsiyetler de iksir mesabesindeki insan-ı kâmillerin nazarlarıyla yetkin konuma gelirler. Toprağı gevher yapacak hünerinden bahseden Mevlânâ, âşıklara açık davetiyesini sunmaktadır.⁵¹ Salih şahsiyetlerin sohbetleri iyiliğe dair olacağı için onların meclisinde bulunanlar da o sohbetin tesiriyle iyiliğe meylederler ve sonunda iyilerden olurlar. Kötülerle birlikelik, şerli isimlerin sohbetleri de aynı şekilde menfi tesirlerde bulunmaktadır. Güzel koku satıcının dükkanı misk yayarken, demirci atölyesi de gelen gidenin is pasa bezenmesine yol açar.⁵²

Fakirlikten kurtulmak, noksanlarını telafi etmek, donanıma ermek ve kemale ulaşmak için Bağdat’ta halifenin yanına gitmeyi öğütleyen karısına bedevi, gidilen yere eli boş gitmenin edebe yakışmayacağını, bir sebep vuku bulmadan da doğrudan varmanın uygun olmayacağını belirtiyor. Elinde bir şey olmadığı için hediye götüremeyeceğini, halifenin yakınlarından kimseyi tanımadığı için huzura varamayacağını beyan ediyor. Halife kendisini huzura kabul etse bile kendisinin onunla bir araya gelmeye cesaretinin olmadığından bahsetmektedir. Elinde herhangi bir sanat ve hünerin olmadığını dile getiriyor.⁵³

Bedevinin halifenin yanına gitmesi, sâlikin Hakk’a yolculuğuna işarettir. Seyr u sülûk sürecinde teklifin Hak’tan gelmesi mahcubiyetimizi gidermektedir. Hakk’a vuslatta kişinin yetenek ve imkânı esastır, sanat ve hünerin bulunması gerekmektedir. Hakk’ın geliniz emrine amade olup oluş sürecini gerçekleştirmek, başarıyı kendinden değil Hak’tan bilmek anlamına gelmektedir. Aslında kendisinde imkan ve güç görmeyen mütevazı dervişin acziyet içerisinde yola koyulması, hünerlerinin ve yeteneklerinin olduğunu düşünmesinden, alet ve hünerlere sahip olduğunu hissetmesinden daha iyidir. Zira seyr u sülûk süreci iddiadan ka-

⁵¹ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. II, s. 222.

⁵² Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 1265-1275.

⁵³ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, b. 2689-2695.

çınmanın, yokluk deneyimini gerçekleştirmenin adıdır. Nefsin akla iyi yöndeki böylesi nasihatlerine karşılık, aklın da iflas ettiğini ve yok hükmünde olduğunu sözle değil fiilen göstermesi, padişahın merhamet duymasına yol açacaktır. Dervişin varlık iddiasıyla sülûkta yol kat etmesi mümkün değildir. Yokluk uğrunda hiçliğini ortaya koyacak şahide ihtiyaç vardır.⁵⁴

Bedevinin huzura varabilmesi için alet ve hünere sahip olması gerektiğini anlatıp dururken, eşi kendisine şu tavsiyelerde bulunmaktadır: *“Huzura çıkabilmek için bir sebep aramak gerektiğini, hüner ve sanata sahip olmak lazım geldiğini söyleyip durma. Allah'ın kendisine yaklaşmak isteyen kullarına bağışlarda ve rahmette bulunması için vesileye ihtiyacı yoktur. Önce sen o sultanın huzuruna çık. Onun nurunu gör. İçine onun ziyası dolsun. Bu sana yeter. Koruyup kollama, şefkat ve merhamete bürünme, ihsan ve atada bulunma gibi hasletlere sahip olan sultanın galeyana gelmesi, ihsan coşkusuna bürünmesi ancak huzurdakilerin muhtaçlık hissine bağlıdır. Zira sultanın cömertliği peyda olunca aletsiz durumla aletle donanma durumu, sebepten yoksunlukla sebeblik hâli arasında fark kalmamaya başlar. Çünkü cömert olan sultan, varlık hazinesinden bahşetmek için karşısındakinin müflis durumda olmasını ister. Sultanın huzuruna varmak için amellerini, hünerlerini ve yeteneklerini yakınlaşma vesilesi edinmeye kalkışma.”*⁵⁵

Önceki beyitlerde bedevinin halifeye gidişini konu edinen Mevlânâ, insanın Hakk'a yolculuğuna dikkat çekmektedir. “Bu gidişte teklifin Hak'tan gelmesi gerekmektedir. Hakk'a olan yolculukta özel yeteneklere, sanat kabiliyetine, hünerlere, birtakım vasıtalara sahip olmak gerekmektedir. Ancak kerem sahibi sultanın daveti gerçekleştikten sonra sanatkâr olmanın da sanattan yoksunluğun da, sermaye sahibi olmanın da yoksul olmanın da önemi yoktur. Sultanın huzuruna varmak isteyen kişi hüneri, sanatı, gücü ve kisvesi ile değil sultanın himmetiyle huzura varmaktadır. Zira her türlü hüner ve sanat, bir bakıma varlık davasıdır. Yokluk makamına erenler ilahi dergâha varmaktadırlar. Yalnız yokluk makamı da bir iddia değil bir oluş seyridir. Oluş motorunu çalıştıranlar iştiyaka bü-

⁵⁴ A.e., c. I, b. 2696-2702.

⁵⁵ Konuk, *Mesnevi-i Şerif Şerhi*, c. II, s. 224.

rünenlerdir. Yokluk hâlinde samimi olanlar sıdka bürünmüş şahsiyetlerdir.”⁵⁶

Kadın testilerinde yağmur suyu bulunduğunu, kocasının yegâne sermayesinin bu olduğunu, sultana sunmaya vesile olacak yağmur suyu gibi bir hediyelerinin bulunduğunu belirtir. Kendilerinin bundan başka malının olmadığından, çöllerde de bundan güzel su bulunmadığını belirtir. Bedevinin gideceği padişahın hazinesinde sayısız, kıymetli eşya, inci ve mücevher bulursa da böylesi berrak suyun bulunmayacağını dile getirir.

Bedeni bir testiye, duyguları da bu testinin içindeki acı ve tuzlu suya benzeten Mevlânâ, beş duyumuzu bu bedeni besleyen musluklara benzetir. Testi suyunun başlangıçta acı ve tuzlu sudan ibaret olması, bedenimizin revize edilmesi ve dengelenmesi gerektiğine işarettir. Testi suyunun tatlı su haline, temiz ve berrak bir özeliğe bürünmesi için bahsedilen musluklardan bedene sürekli temiz ve berrak suların akması gerekmektedir. Kirlî, zararlı ve atık sulara karşı da bu muslukların kapalı tutulması gerekmektedir.

Bedevi testideki yağmur suyunu padişaha hediye olarak götürmeye niyet ettiği zaman, suyunun güzelliğine mağrur olup başını havaya kaldırdı, esen rüzgârlar sakalına ıslık çaldırdı ve olanca gururu ile “Kimin böylesi bir hediyesi var? Öylesi bir sultana ancak böylesi mükemmel bir hediye gerekmektedir. Onun şan ve şöhretine uygun düşen hediye ancak budur” dedi.⁵⁷

İnsanın mahsus benliğinin ilahi benlik karşısındaki değersizliğini anlatmak için Mevlânâ, bedevinin testisi ile Dicle nehri metaforunu kullanır. Kul olarak bizlerin benlikleri, evrensel benlik karşısında deryadaki damla mesabesinde. Mevlânâ dünya çölünde oturup da bildikleri yalan, yanlış ve eksik şeyler ile yaptıkları amelleri bir şey zannedenleri, tuzlu su kenarında yuva kurup tatlı ve berrak suyu bilmeyen bir bedeviye benzetmektedir.

İnsan olarak en büyük zaafımız sahip olduklarımızla gururlanmamızdır. Elimizdekileri yeterli görmek, birikimlerimize değer atfetmek, kendimize güç isnadında bulunmak tükenişimizin göstergesidir. Fırat ve

⁵⁶ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, b. 2703.

⁵⁷ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. II, s. 230.

Dicle'yi bilmeyen bedevi testisindeki yağmur suyunu paha biçilmez değer olarak görüyor. Çölde o suyu bulmak elbette bir şanstır. Ama padişahın yaşadığı şehirdeki tatlı su kaynakları yanında o hiç mesabesinde değildir. Sultana arzedilmek üzere bedevi aziz bildiği hediyesini götürmek üzere yola koyulur.

Tarikata yeni katılmış bir derviş bu inceliğe vakıf olmadığı için ibadetlerine değer vermektedir. Böylesi bir dervişi sembolize eden bedevi de yağmur suyu kadar değerli bir şeyin halife kapısında bulunmayacağı vehmine kapılmıştır.⁵⁸

Sonunda suyunu halifenin dergâhına götüren bedevi, oranın ihtişamını görür. Orada mecusi, mümin, münafık ve kafir de olsa herkesin bir şekilde bu kapıdan istifade ettiğini, kendi mertebesine uygun bir ortam içinde bulunduğunu görür. Suret ehlinin mücevherli giysi ve suretlere büründüğünü, mana ehli olanların ise mana denizine daldığını, herkesin kendi himmeti mesabesinde bir derece elde ettiğini, himmeti olmayanların da orada himmet elde ettiğini anlatır.⁵⁹

Hilafet makamı tabiri ile tarikat yapılanmasına ve dergâh atmosferine dikkat çeken Mevlânâ, tekkelerin hâcet kapısı olduğundan bahsetmektedir. Hakk'ın rahmet, lütuf ve ihsan kaynaklarından biri olan dergâhlarda herkes, talebince istifade edebilmektedir. Dergâhlarda tarafgirlik, senlik benlik ve statü farklılaşmasından bahsedilemez. Dergâhlar ihsan makamlarıdır. Herkes nasibince istifade edebilmektedir. Dergâhların sunduğu ihsan, güneş ve yağmur misalidir. Renk, dil, din, ırk, mezhep ve cinsiyet ayırımı yapmadan herkesi kapsamaktadır. Dergâhın sunduğu imkânlar, cennet nimetlerine benzemez. Cennet nimetleri sadece müminlere özel olduğu halde, dergâh ihsanları mümin olsun olmasın herkesi içine almaktadır. Zira cennet "er-Rahim" isminin, dergâh ise "er-Rahman" isminin tecelligâhıdır.

2740. beyitte dergâhtaki iki sınıf zümreden bahsedilmektedir. Birinci sınıf süslenip püslenen gözde şahsiyetler, ikinci sınıf ise ayakta durup sıra bekleyenlerdir. Birinci sınıf mürşid-i kâmilin yakınında olan, sülûkunu tamamlamış durumda olan, hilafet hakkını elde eden, her türlü manevî ve irfânî hasletlere bürünmüş şahsiyetlerdir. İkinci sınıf ise henüz

⁵⁸ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevi*, c. IV, s. 1298.

⁵⁹ Mevlânâ, *Mesnevi*, c. I, b. 2737-2743.

sülûkunu tamamlamamış, mürşidin terbiye ve irşadına muhtaç kimse-lerdir.

“Her şey ihtiyaç hissedildiği kadar verilir” şeklinde özetlenebilecek kozmik ilkeye dikkat çeken Mevlânâ, her şeyin ilgili olduğu hususu gerektirdiğini belirtir. Örneğin; fakir, cömertliğe muhtaç olduğu gibi, cömertlik de fukaraya muhtaçtır. Âşık, maşuka; maşuk da âşığa muhtaçtır. Buna göre arz-talep dengesi, kozmik oyunun bir gereğidir.

Arz-talep ilkesinden hareketle Mevlânâ, zenginlik fakiri horlamaması gerektiğini dile getirir. Bunu anlatırken de etkileyici metafor gücüyle fakiri, cömertliğin aynasına benzetir. Buna göre aynaya hohlayıp bulandırmamak gerekir. Yani yapılan hayır ve hasenatı başa kakarak boşa çıkarmamak gerekir.⁶⁰

Cömertliğin aynası fakirlerdir. Aynanın parlak ve temiz olması gerekir. Aynada yansıyan güzellikler sahibini oldukça mutlu eder. Cömertliğin tezahürü olan fakirler de başka başkadır. Kimi nimetlerin yoksunu, kimi varlık yoksunu, kimi aşk yoksunu, kimi umut yoksunudur. Cenâb-ı Hak karşısında ise herkes fakirdir. Fakirliğin maddesel düzeyi olduğu gibi manevî kıvamı da söz konusudur. Fakr ehli olmak bambaşka bir mertebedir.⁶¹

Mevlânâ, fakirleri iki kısma ayırmaktadır. Birine fakir-i lokma, diğere fakir-i Hak adını vermektedir. Fakir-i lokma olanlar rızık Allah'tan değil de kendi gibi birtakım yaratılmışlara el açarak, onlara minnet ederek temin etmeye çalışırlar. Bunlar fakir-i Hak olanların ancak resmi mesabesinde dirler. “Böylesi heykellerin önüne yemek koyma” tavsiyesinde bulunmaktadır. Fakir-i Hak fakr ehli hakiki dervişi sembolize ederken, fakir-i lokma sahte dervişi nitelemektedir. Nakş-ı mürde/manevî hayat sahibi olmayan sahte dervişler, ilahi marifetlerden ve Rabbânî hakikatlerden herhangi bir şey anlamazlar. Mevlânâ'nın lokma verme ve önüne yemek tabağı koyma ifadesi, manevî kemâlâtı olmayan kişilere sadaka verme demek değildir. Her türlü muhtaca yardım etmekten geri durmamayı ister ama hakikatleri ehline vermeyi de öğütler. Kurbiyet makamında bulunan hidayet ehli şahsiyetler Kaf dağındaki Zümrüd-i Ankadırlar. Peygamber Efendimizin Allah tarafından yedirilip içirilmesi

⁶⁰ A.e., c. I, b. 2744-2751.

⁶¹ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, b. 2752-2755.

gibi Hak dostları da manevî gıdalarla beslenirler. Lokma dervişleri ise tavuklar gibi sofraya döküntülerine göz dikerler. Menfaatlerini kotarmak için derviş kıyafetine bürünürler.⁶²

Mevlânâ'nın bu beyitlerde dikkat çektiği fakr kavramının tasavvufî ıstılah olarak anlamı; sâlikin hiçbir şeye malik ve sahip olmadığına şuurunda olması, her şeyin gerçek malik ve sahibinin Allah olduğunu idrak etmesidir. Sâlikin kendisini daima Allah'a muhtaç bilmesi, Allah'ın hiçbir şeye ihtiyaç duymadığının farkında olmasıdır.⁶³ Buna göre fakr, *dünyadan, tüm masivadan hiçbir şeye gönülde yer vermeyerek, malik olunan şeyleri Hakk'ın rızasına sunmak ve O'nun yolunda bezletmektir.*⁶⁴

Sufi görünüş itibarıyla bu dünyanın bütün zenginlikleri içinde yaşasa da o kendisinde yoksunluk (fakr) hissini taşımaktadır. Bu çerçeveden hareketle tasavvuf, "Müslüman'a özgü yoksulluk" olarak adlandırılır. Sufi için dünya ölüdür; o burada dünyanın baştan çıkarmasına kapılmaksızın yaşar. Sufilik, insanı, insanın bulunduğu her yerde ilahi kaynakla birleştirebilir; yeter ki insan, kendisinden kutsal olduğu için bütün varlığını talep eden Yol'a hazır olsun!..⁶⁵ *Mevlânâ* da mal ve mülkü gönülden çıkarmış olduğu için, Süleyman (a.s.)'ın kendisine fakir dediğini zikreder.⁶⁶

Fakr kavramına biraz daha geniş açılım getiren Mevlânâ, Hakk'ı nevale ve nafaka için sevenlerin gerçek fakir olamayacağını belirtir. Bizleri cennet umudu gibi herhangi bir karşılık beklemeden Hakk'ın cemaline aşık olmaya davet etmektedir.⁶⁷

Büyüklerin huzuruna varmak saygı ve tevazu gerektirir. Büyükler büyüğü Hakk'ın kapısına varmak, varlık kisvesinden soyutlanmayı ge-

⁶² Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevi*, c. IV, s. 1306.

⁶³ Ebû Nasr Serrâc et-Tûsî, el-Lüma' fi't-tasavvuf - İslam Tasavvufu-, trc. Hasan Kâmil Yılmaz, İstanbul 1996, s. 46; Ebû Hafs Şihabuddin Ömer es-Sühreverdî, 'Avârifü'l-Ma'ârif (Tasavvufun Esasları), haz. Hasan Kamil Yılmaz-İrfan Gündüz, Erkam Yay., İstanbul 1990, s. 614-616.

⁶⁴ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 182.

⁶⁵ Seyyid Hüseyin Nasr, *Tasavvufî Makaleler*, çev. Sadık Kılıç, İnsan Yayınları, İstanbul 2002, s. 40.

⁶⁶ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevi*, 2/558; Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 184.

⁶⁷ Mevlânâ, *Mesnevi*, c. I, b. 2756-2761.

rekli kılar. Nefs-i kamile mertebesine erişen nefis, bir zamanlar kendisine hayırda öncülük yapan, kendisini ıslaha sevk eden ve elinden tutan aklın varlık emaresi görülen duruşunu düzeltmeye çalışır. Bedevinin bir testi dolusu yağmur suyunu gözünde fazla büyütmemesini telkin eder. Büyüklüklerin huzuruna eli boş gidilemeyeceğini anlaması ve götürülen hediyeleri de gözünde büyütmemeyi algılaması sonucu bedevi, uzak ve uzun çöller geçerek halifenin hükümet ve adalet merkezi olan şehrine ulaşır. Halifenin adamları onu karşılar ve üzerine gülsuyu serper gibi iyilik ve cömertlik serperler.

Bedevi, halifenin kapısına bir miktar parasal destek edinmek için gelmişti. Fakat oradaki nakiblerin mehabet ve nezaketini görünce şaşırır. Ne için gelmiş olduğunu unuttur.⁶⁸ Onları bir kez görmeyi kadim dostluklara benzetir. Onları bir kez görüş için altınların feda edilmesi gerektiğinden bahseder. Zira onların nazarları ile halinin başkalaştığını ve manevî faydalar hasıl olduğunu söylemektedir. Dünyevî beklenti için geldiği bu sarayda kendisine kılınan bu nazarla basit beklentilerden sıyrıldığını beyan etmektedir.⁶⁹ Saray görevlilerinin kendisine beklemediği ölçüde iyilikte bulunması, bedeviye duygulandırıyor. Onların çehrelerini altından daha saf görüyor, yüzlerine bakmakla yüzlerce yüz görmenin aydınlığını hissediyor, onları bir kez görmeyi yüzlerce yüz görümü olarak değerlendiriyor, onlara bir kerecik varmaya bütün dünya mallarını feda ediyor.

Bedevi kendini garip olarak tanımlamakta, derecesinin çok düşük olduğunu söylemektedir. Bu kapıya geliş sebebinin halifenin lutfunu kazanmak olduğunu ifade etmektedir. Bütün çöllere yayılan Kutbun kokusundan bahsetmektedir. Bu kokunun zerresinin bile manevî hayat bahşettiğini beyan kılmaktadır. O kokunun canlara tesirinden, hayat bahşettiğinden, diriliş muştusu olduğundan bahseder. Böylesi duygularla kendisinin de feyze nail olmak istediğini, bu amaçla şahın huzuruna geldiğini belirtir. Buraya gelince de o cemalin sarhoşu olduğunu, gönlünde dünyevî kaygıların kaybolduğunu, huzura kavuştuğunu belirtmektedir.⁷⁰

⁶⁸ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. I, 5. Kitap, s. 1316.

⁶⁹ Ankaravî, *Şerhu'l-Mesnevî*, c. I, s. 529

⁷⁰ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. II, s. 249.

Bedevi, vahdet sırrına ermek için türlü çilelere katlanıp eline yağmur suyuyla dolu testi ile çölleri aşmış ve iki dünya padişahı bir halifenin kapısına ulaşmıştı. Elindeki, bir nefisle mücadele ve ibadet testisiydi. Bu testi saray kapısına teslim etmişti. Ancak hakikat Dicle'sine boşalacak bu testi içinde damla damla su değil, damla damla inci ve mücevher varmış gibi eşsiz bir manevî değerle dopdoluydu.⁷¹ Kişi Allah'a ait olduğunu anladıktan sonra bu uçsuz bucaksız mesafeler âleminde ne uzaklık ne de yakınlık kalır. Halifenin kapısına varınca bedevi, meleklerle benzedi. İçinde ne ekmek ne de su kavgası kaldı. Dünya bağlarından kurtulup kanathlar gibi hafiflediğini hissetti. Şu bir gerçek ki gerçek âşıkların canlarındaki cezbe ve ateşten başka hiçbir şey maksatsız ve menfaatsiz değildir. Yalnız ilahi aşk yolcularıdır ki aşk ateşiyle yanarak cisimlerinden ve canlarından geçerler. Bu yolda yürüyenlerden gayrilerinin hedefi ise ancak dünya lezzetleri ve dünya kirleridir. Bedevi lezzetinde beşeriyet şöyle dursun, nurdan başkası olmayan bir yolun sonuna ve nura varılacak bir kapının eşiğine varma bahtiyarlığına eren bir kul olmaktadır.⁷²

Bedevinin halifeye takdim etmek üzere getirdiği bir testi yağmur suyu ile mana âlemlerine seyir gerçekleştirildi. Mevlânâ'ya göre, elimizdekilerle avunmak, kazancımızla yetinmek, dünya hayatımızdaki hayır hasenatımıza bel bağlamak, ibadet ve taatlerimizi gözümüzde büyütme avuntudan başka bir şey değildir. Aşık olmak güzeldir ama mutlak aşkar olmak herkesin kârı değildir. Bu gerçeklerin altı çizildikten sonra hikâyede bedevinin testi saraya tesliminden bahsedilmektedir.⁷³

Su testisini halifenin adamlarına sunan bedevi, halifeye ve sarayına olan bağlılığını bildirdi. Hediyesini sultana iletmelerini, sultanın kendisinden yardım bekleyenleri içerisinde buldukları yoksulluktan kurtarılmasını istedi. Testideki suyunun hakiki rahmet suyu olduğunu, bir çukurda biriktirdiği yağmur suyu olduğunu söyledi.

Mesnevi şarihlerinin ifadesine göre bedevinin elindeki testi dervişin bedeni, içindeki sudan maksat işlediği salih amelleri ve sahip olduğu ilmidir. Testiyi saray görevlilerine takdimi ise dervişin varlığını, kendince çok değer verdiği ilim ve amellerini ilahi dergâhın nakiplerine sunma-

⁷¹ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 408.

⁷² Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 409.

⁷³ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, b. 2815-2824.

sıdır.⁷⁴ Saray görevlilerinin şehrinde Dicle gibi bir akarsuyu olan padişaha bir testi yağmur suyunu hediye getiren, üstüne üstlük getirdiği testi hakkında payeler biçen bedevinin şaşılacak haline güldüler. Edeplerinin gereği olarak onu mahcup da etmediler. Bağdat nasıl içerisinde akan Dicle ırmağına sahipse, mürşid-i kâmillerin dergâhı da ilim, edep, amel, zikir ve hizmet suyunun dolu dizgin aktığı maneviyat deryasıdır. Bu dergâha baş koyanlar ne ilimlerine mağrur olmalı ne de işlediği amellerine paye çıkarmalıdır. Mürşid-i kamillerin dergâhı mahviyet ehlinin, tevazu ve hizmet erbabının barınağıdır. Bu dergâhta hayırda koşanlar, iyilikte yarışanlar, acziyetini her an itiraf edenler, muhtaçlık hissine sahip olanlar yaşar.

Allah'ın cömertliğine sınır olmaz. Rabbimizin lutuf deryasının sahili olmaz. O sahiliz umman gibi sonsuzluk neşvesine sahiptir. O'nun kapısına baş koyan geri çevrilmez. O kendinden isteyen mahrum bırakmaz. O'na yönelen herkes mutlaka kazançlı çıkar. Kişi ne kadar samimi, ne kadar içten ve ne kadar candan davranırsa bu kapıdan kusurlu da olsa kabul görür. Kendisine fakirse zenginlik, yoksulsa varlık, garipse haldaşlık, cahilse ilim, güçsüzse takat verilir. Hakk'ın kapısı ümitsizlik makamı değildir. Yeter ki o kapı çalınabilsin. Kapıyı ısrarla çalmak gerekir ki kabul edilme şansı elden geçirilmeye. O öyle bir şah ki kendine geleni asla mahrum kılmaz. O'na doğru bir adım atanı O, on adımla karşılar. Samimi davranan kulların ameli az da olsa ten kafesine sonsuzluk muştusunu müjdeler, ebediyet âleminde mutlu yaşam sürmesini sağlar. Mevlânâ, Hak kapısındaki ikramları, bedevinin halifeden gördüğü hayırhahlıkla örneklendirir.⁷⁵

Halife bedevinin hediyesini kabul etti. Bedevinin ahvalini dinledi. Testisini altınla doldurdu. Ona özel kıyafetler giydirdi ve kendisine kralalara layık sofralar kurdu. Bedeviyi fakirlikten kurtardı. Halife adalet timsali ve cömertlik deryası mesabesindeydi. Bedevi halifenin cömertliğine hayran kaldı. Böylesi hamiyete, böylesi varlığa ve böylesi lütfâ şaştı kaldı. Saray görevlileri halifenin emriyle bedeviyi memleketine Dicle üzerinden götürdü. Dicle'nin uçsuz bucaksız halini görünce yaptıklarından utandı.

⁷⁴ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. I, 5. Kitap, s. 1330.

⁷⁵ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, b. 2853-2862.

Bedevinin durumu mürşid-i kâmile intisap eden dervîşi andırmaktadır. Dervîş mürşidindeki marifet düzeyine hayran kalır. Kendi amel ve ilim seviyesinin hiçliğini idrak eder. Mürşidi ile beraber olan dervîş çirkinlikten uzak, gece gündüz yol kat etmektedir. Dervîş bindiği tarikat gemisi içinde kendisini daha rahat hissetmektedir.⁷⁶

Halifenin ilminden bahseden Mevlânâ sözü ilahi ilme nakleder. Oğlum diye dervîşe seslenir. Âlem denilen eşyanın tüm suretlerini tamamen ilahi ilimden, Hakk'ın isim ve sıfatlarının tezahüründen ibaret görür. "Eşyanın özü Hakk'ın nurudur. Eşyada tecelli eden ilahi isimleri ve güzellikleri fark edebilenler yaratılışın rahmet muştusu olduğunu anlarlar. Eşyanın parçalarında bile ilahi nüve mevcutken insanın kendini hakikatten uzak görmesi düşünülebilir mi? Her bir insan yaratılış gerçeğini idrak etmeli, Allah'ın güzelliklerine ayna olmaya gayret etmeli. Allah yolunda gösterdiği çabalarla bedenini yıpratırken ruhunu diriltmeli, kendisinde saklı bulunan ilahi hazineyi gün yüzüne çıkarmalı."⁷⁷

Nefsi hizaya getiren güç, açlık kamçısıdır. Peygamber Efendimiz nefsin şehvetini oruç tutarak kırmamızı öğütlemektedir. Nefsin azgınlığını açlıkla dizginlememiz mümkün olmaktadır. Hikâyede sözü edilen bedeviyi halifenin sarayına götüren, onun oldukça güzel giysiler giymesini, mükellef sofralara oturmasını ve türlü türlü ihsanlara nail olmasını sağlayan açlık ve muhtaçlığı idi.⁷⁸ Bedeviyi yüksek katlara çeken de yoksulluğuydu. Dünya kirlerine bulaşmadığı, balçığa saplanmadığı ve ağır yükler yüklenmediği için dipte kalmadı, hatta yükseklere tırmandı. Onda ruh saflığını gördüğü için halife bedeviye bol ihsanda bulundu. Bedevinin hikâyesinde sıradan bir öykü değil kanaat anlatılmış, ihlas bahis konusu yapılmış, aşkla şevkin ruhu hangi katlara kadar yükselteceği dile getirilmiştir. Vahdet ve vuslatın sınırlarına dikkat çekilmiştir.⁷⁹

İnsan-ı kâmilleri toplum içerisindeki konumlara, sözlerindeki ibarelere, görünüşlerindeki basitliklere göre değerlendirenler önlerindeki irfan deryasına dalmaktan mahrum kalırlar. İnsan-ı kâmil denilen mana sularından istifade etmek için o akıntıya kapılmak gerekmektedir. Mana

⁷⁶ Konuk, *Mesnevi-i Şerif Şerhi*, c. II, s. 269.

⁷⁷ Mevlânâ, *Mesnevi*, c. I, b. 2863-2868.

⁷⁸ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevi*, c. I, 5. Kitap, s. 1353.

⁷⁹ Rifai, *Şerhli Mesnevi-i Şerif*, s. 423.

suları renksizdir. Mana deryasında akıntıya kapılanlar derinlere daldıkça inciden haberdar olmaktadır. Tasavvuf yolunun önderleri ile dergâh ihvanları arasında yer edinebilmek için insanlık cevherine dikkat kesilmek gerekmektedir. Tekkelerde renkleri farklı, dilleri ayrı, etnik kökenleri değişik olan binlerce insan manevî yolculuğa beraber çıkmaktadırlar. Dış dünyada gerçekleşen yol haramileri, yol bezirgânları, menfaat tellalları, zevkine düşkün ve kendini düşünen bedbahtlar o canlar arasında neredeyse hiç nüksetmez. Çünkü onlar yoldaşlarının suretlerini değil manalarını özlemekte, görüntülerine değil ruhlarına kapılmaktadır. Suret ve mana bir değildir. Suretperestlerle maneviyat yolcuları aynı kefedeyse değerlendirilmemelidir. Mevlânâ bu gerçeği hac metaforu ile dile getirmektedir.⁸⁰

Sonuç

Hikâyede Mevlânâ öncelikli olarak nefis-i emârenin tabiatına dikkat çekmektedir. Buna göre nefis serkeş, inatçı, doyumsuz, mutsuz, şikâyetçi, endişeli, hırslı ve tenperest özelliklere sahiptir. Ömrünü maddi hazlar peşinde tüketmek isteyen, hırs, tamah, heva ve heves tutkunu olan nefis-i emmârenin sıhhat bulması kanaat, sabır, cömertlik, metanet ve sebat gibi hasletlere bürünmesine bağlıdır. Nefsin menfi niteliklerini müspet kılacak yegane güç aklın erdirici kuvvetidir. Nefis ile aklın ziddiyeti ve ayrılığı değil irtibat ve birlikteliği sağlanmalıdır. Mevlana nefis ile aklın evliliğini öngörmektedir. Bu evliliğin mutlu bir yuvaya dönüşmesi için çiftlerin denkliliğini şart koşmaktadır. Aklın nefse meyletmesini değil nefsin akla ram olmasını gerekli kılmaktadır.

Terbiye edilmemiş nefsin öldürücü, tüketici ve zehirleyici tabiatından bahseden Mevlânâ, aklın ve akıl sahiplerinin meziyetlerini ortaya koymaktadır. Buna göre akıl sahipleri âlemin gözbebeğidir, merd-i Hak'tır, renksizdir, birlik ruhuna sahiptir, kesrette boğulmamışlardır. Gönülleri zengin ve gözleri toktur. Nefisle mücadele ederler, nefsi kendi haline bırakmazlar, nefsin emellerine kapılmazlar, nefsin aldatmasına kanmazlar. Nefislerinin zebunu olanlar akıl sahiplerini tarih boyunca itham etmişler, küçük düşürmüşler, alay etmişler ve basit isnatlarda bulunmuşlardır. Akıl erbabı cahillerin isnatlarına aldırış etmezler, Hak yol-

⁸⁰ Mevlânâ, *a.g.e.*, c. I, b. 2894-2896.

da hakikat yolcusu olmanın, temsil kabiliyetine sahip olmanın, dönüşürmenin öncüsü olurlar.

Nefsin âfetlerinden ve aklın meziyetlerinden bahseden Mevlânâ, hikâyenin üçüncü aşamasında nefsin hizaya getirilişine dikkat çeker. Zorlu tedbirleri, tavizsiz ve istikrarlı tavrı, ikna edici kabiliyeti sonucu akıl, nefse egemen olup kontrolü altına alır. Küfre meyyal olan nefis imana gelir, inatçı tabiatını terk edip kusurlarını itiraf eder, kibirli tavrı yerine mütevazı kişiliği benimsemeye başlar. Şer'i şerifin nuruyla aydınlanan nefis, anlamlı adımlar atmaya başlar. Surete ve görüntülere aldanmak yerine hakikatin birliğini idrak etmeye başlar. Âlemde kötülük değil güzellik arayışına bürünür. Hakimiyeti maddede değil manada görmeye başlar. Cemal ve celal sıfatlarının, hidayet ve dalalet adreslerinin farklılığını idrak eder. Sonunda nefis aklın nuruyla aydınlanır.

Aklın yolunu izleyip taklit sürecini gerçekleştiren nefis son aşamada artık tahkik eğitimi almaya başlar. Akılla zıtlasma ve çatışma yerine uzlaşıp huzur bulmaya başlar. Tahkike ermenin ve itminana kavuşmanın yolu kâmillerin diyarına varmaktır. Tüm hüner ve yetenekleri ile Hakk'a vuslatı arzular. İddiadan kaçınır, yokluk deneyimini gerçekleştirir, aklına güvenmemeyi öğrenir, mahsus benliğini ilahi benlik içerisinde eritir. Bir zamanlar lokma fakiri olan nefis, sonunda Hakk'ın fakiri olur. Kurbiyet makamına ulaşır Zümrüd-i Anka konumuna gelir. Basit beklentilerden sıyrılıp sonsuzluk muştusuna bürünür.